

Papildomi komentarai Jungtinių Tautų Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetui (CESCR)

Dėl atliekamo Lietuvos valstybės vertinimo Komitete
2023 m. vasario mėn.

Atsižvelgiant į 2021 m. balandžio 21 d. Komiteto
pateiktus Papildomus klausimus Lietuvai

2023 m. Vilnius

I. Įvadas

JT Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetui pateikus papildomus klausimus Lietuvai apie pakto įgyvendinimą (List of issues, 2021 m. balandžio 12 d., E/C.12/LTU/Q/3), Lietuva parengė ir išsiuntė Komitetui oficialią valstybės ataskaitą. Žmogaus teisių, negalios, pažeidžiamų grupių apsaugos srityje dirbančios NVO nuolatos renka informaciją, atlieka tyrimus ir analizes, stebėdamos žmogaus teisių situaciją kasdieniame gyvenime. Šioje susitelkusių nevyriausybinų organizacijų¹ teikiamoje apibendrintoje analizėje pateikiama reali šalies situacija konkrečių teisių apsaugos ir įgyvendinimo srityje, ypač atsižvelgiant į COVID pandemijos sąlygomis kilusius papildomus iššūkius įgyvendinant socialines teises.

¹Ataskaitą teikia: Lietuvos negalios organizacijų forumas (LNF); Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas Lietuvoje (NSMOT); asociacija Lietuvos žmogaus teisių centras (LŽTC), VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“ (PSP); Nacionalinė nevyriausybinų organizacijų koalicija (Nacionalinė NVO koalicija).

II. Lygių galimybių užtikrinimo garantijos ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje srityse

Atsakant į Komiteto klausimus dėl bendrųjų įsipareigojimų, pateiktus 2–4 punktuose (Konvencijos 2 str. 1 p.)

2022 m. buvo priimti svarbūs Lygių galimybių įstatymo pakeitimai, kuriais remdamasi Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (LGKT) galės nagrinėti platesnį piliečių skundų spektrą – skundus dėl priekabiavimo vartotojų teisių apsaugos, organizacijų ir asociacijų lygmenimis. Taip pat buvo priimti Lygių galimybių įstatymo pakeitimai, kurie padėtų derinti šeimos ar asmeninius poreikius su darbo įsipareigojimais, įpareigojant darbdavius imtis priemonių, kad darbuotojai darbo vietoje nebūtų diskriminuojami dėl tėvystės, vaiko priežiūros ar nemokamų atostogų sergančiam šeimos nariui arba kartu su darbuotoju gyvenančiam asmeniui slaugyti suteikimo ir lankstaus darbo grafiko nustatymo. Įstatyme patikslinta, kad socialinės padėties diskriminacijos pagrindas apima ir asmens šeiminių padėčių, taip įgalinant LGKT nagrinėti skundus dėl tokio pobūdžio diskriminacijos apraiškų visose srityse: valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veikloje, švietimo įstaigose, darbe, gaunant prekes ir paslaugas bei organizacijų ir asociacijų veikloje.

²<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/652fea40c13111ec9f0095b4d96fd400>.

III. Nediskriminavimo principo įgyvendinimas atskirų socialinių grupių atžvilgiu

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 7–8 punktuose (Konvencijos 2 str. 2 p.)

1. Romų bendruomenė

Romų tautybės asmenų padėtis Lietuvoje kai kuriais aspektais laipsniškai gerėja, tačiau esminiai socialinės padėties rodikliai labai nesikeičia. Nuo 2005 m. atliekamos visuomenės nuomonės apklausos rodo, kad romai yra nepalankiausiai Lietuvos gyventojų vertinama etninė grupė ir patiria didžiulę socialinę atskirtį. 2022 m. apklausos duomenimis, 58,6 proc. Lietuvos gyventojų nenorėtų gyventi kaimynystėje su romais (2019 m. – 62,8 proc. ir 2017 m. – 63,8 proc.), 59,3 proc. nenorėtų išnuomoti būsto (2019 m. – 65 proc., 2017 m. – 66,8 proc.), 31,1 proc. nenorėtų dirbti kartu su romų tautybės žmonėmis (2019 m. – 38,7 proc., 2017 m. – 45,3 proc.)³.

Oficialių pranešimų apie romų patiriamą diskriminaciją (t. y. skundų, pateiktų Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai, arba pranešimų teisėsaugai apie neapykantos nusikaltimus ar neapykantos kalbos atvejus) fiksuojama labai mažai, tačiau romų tautybės asmenys pasakoja NVO apie kasdieniais tapusius diskriminacijos atvejus visose viešojo gyvenimo srityse: sveikatos priežiūros ar švietimo įstaigose, bendraujant su teisėsauga, bandant įsidarbinti, susirasti būstą, gauti socialines paslaugas. 2019 m. kokybinio tyrimo duomenimis, Lietuvoje gyvenantys romai nesikreipia pagalbos į teisėsaugos ar valstybines institucijas dėl nepasitikėjimo teisėsauga, dėl neigiamų pareigūnų nuostatų romų atžvilgiu ar įsitikinimų, kad, net ir pranešus apie incidentą, pažeidėjai nebus nubausti.

Nuo 2015 iki 2020 m. romų tautybės asmenų skurdo rizikos rodikliai nepakito ir didžioji dauguma romų tautybės asmenų (96 proc.) gyvena žemiau skurdo ribos. Per šiuos penkerius metus taip pat labai nepakito romų užimtumo lygis (2020 m. – 11,4 proc.), nedarbo lygis (apie 35 proc.) bei moterų užimtumo lygis (apie 9 proc.)⁴.

Apgyvendinimo prieinamumas išlieka viena didžiausių problemų, su kuriomis susiduria romai Lietuvoje, ypač Vilniuje, kur 2020 m. gegužės mėnesį buvo galutinai išardyta ilgametė Kirtimų gyvenvietė. Išskeldinus Kirtimuose gyvenusius romus, dėl teisės spragų Paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatyme ir Vilniaus romų integracijos į visuomenę 2020–2023 metų programoje nebuvo iki galo užtikrintas alternatyvaus būsto ir socialinės paramos nuomos mokesčiams mokėti prieinamumas. Dėl socialinių būstų trūkumo Vilniaus mieste daugelis iš Kirtimų iškeltų romų bandė išsinuomoti būstą privačiame sektoriuje, kur dažnai susiduria su diskriminacinėmis nuomotojų nuostatomis.

Romų bendruomenės narės dažniau nei kitos moterys kenčia dėl egzistuojančių teisinių tėvystės nustatymo nuostatų. Pagal dabartinį teisinį reglamentavimą, vieniša motina, kurios vaiko tėvas nėra nustatytas (pavyzdžiui, moteris nežino, kas vaiko tėvas, arba dėl tam tikrų priežasčių nenurodo jo vaiko gimimo liudijime), negali gauti piniginės socialinės paramos. Norinti gauti socialinę pašalpą ir kompensaciją moteris privalo kreiptis į teismą, pareikšdama

³2018 m. apklausa nebuvo atlikta.

⁴2020 m. „Diversity Development Group“ tyrimo duomenimis.

ieškinį dėl tėvystės nustatymo. Tačiau teisminės procedūros dažnai yra neprieinamos vienišoms motinoms dėl finansų trūkumo (reikia mokėti advokatui už ieškinio parengimą, ieškinys dėl tėvystės nustatymo yra apmokestinamas žyminiu mokesčiu), nepakankamo teisinio išprusimo, mažo raštingumo ir kitų priežasčių. Romų bendruomenės narės dėl neraštingumo, kultūrinių ar kitų priežasčių vaiko gimimo liudijime nenurodo vaiko biologinio tėvo. Tokia nuostata vertintina kaip itin diskriminacinė ir perkelianti našta ant pažeidžiamiausios grupės pečių.

2. LGBTQ+ bendruomenė

2021 ir 2022 m. teisinio reglamentavimo srityje ir užtikrinant LGBT bendruomenės narių teises padaryta tik nedidelė pažanga.

Lietuvoje ir toliau nėra teisiškai įtvirtintas tos pačios lyties porų lygiateisiškumas. 2021 m. gegužės mėn. Seime buvo registruotas Lyčiai neutralios partnerystės įstatymo projektas⁵, apibrėžiantis partnerystę kaip dviejų asmenų bendro gyvenimo faktą, siekiant sukurti, plėtoti, apsaugoti partnerių santykius. Šiam įstatymo projektui Seime pateikimo stadijoje pritarta nebuvo, jis buvo gražintas rengėjams tobulinti.

2022 m. Seimo pavasario sesijos metu, nepaisant bandymų išbraukti minėto įstatymo projektą, jis buvo sugražintas į darbotvarkę. Siūlomas įstatymo projektas ekspertų buvo vertinamas kaip kompromisinis, t. y. užtikrinantis minimalius teisinius standartus, tačiau taip pat iki galo neatitinkantis LGBT šeimų realybės: pagal jį civilinė sąjunga turėtų būti patvirtinta notaro, o ją registruojantys žmonės negalėtų pasirinkti vienas kito pavardžių. Be to, šis įstatymo variantas neužtikrintų teisės įsivaikinti – projekte vaikų klausimas apskritai nėra minimas.

Įvyko teigiamas pokytis kraujo donorystės srityje: nuo 2022 m. gegužės 1 d., siekiant tapti kraujo donoru ir pildant atitinkamą klausimyną, diskriminacinis klausimas, ar vyras, siekiantis tapti donoru, yra turėjęs lytinių santykių su kitais vyrais, performuluotas į: „Ar turėjote rizikingų lytinių santykių?“, ir bus taikomas tiek kraujo donorais norintiems tapti vyrams, tiek moterims.

Pažymėtina, kad nebuvo pradėtos teisėkūros procedūros dėl Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4.2.16 straipsnio keitimo, kad jo nebūtų galima taikyti diskriminaciniu, prieš LGBT bendruomenę nukreiptu būdu. Be to, į naujai priimtą Nediskriminavimo skatinimo 2021–2023 metų veiksmų planą nebuvo įtraukta konkrečių strateginių priemonių LGBT asmenų diskriminacijai Lietuvoje mažinti.

Apibendrinant galima pasakyti, kad išlieka opi teisinės bazės, skirtos apsaugoti tos pačios lyties asmenų santykius ir šeimas, stygiaus problema, ribojanti teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, taip pat – teisę į nuosavybę, paveldėjimą ir socialines išmokas.

Translyčiai asmenys išlieka itin pažeidžiami dėl nepakankamo įstatyminio reglamentavimo: lytinė tapatybė bei lyties raiška nėra akivaizdžiai įvardytos tarp saugomų pagrindų galiojančioje teisinėje bazėje.

Nuo 2022 m. vasario 1 d. įsigaliojo naujas teisinis reglamentavimas, leidžiantis translyčiams asmenims pasikeisti asmenvardžius. Iš tokių asmenų nebus reikalaujama medicininio lyties pakeitimo patvirtinimo, tačiau reikės Lietuvos sveikatos priežiūros įstaigos išduotos pažymos arba Europos Sąjungos valstybės narės sveikatos priežiūros įstaigos išduoto medicininio dokumento, patvirtinančio diagnozuotą lyties neatitikimą⁶.

⁵ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/ca7c38b0ba0a11eb91e294a1358e77e9>.

⁶ Pažymėtina, kad LR teisingumo ministerija šio reglamentavimo apibrėžtyje vartoja stigmatizuojantį bei patologizuojantį terminą „transseksualumas“, kuris čia pakeistas PSO rekomenduojamu terminu „lyties neatitikis“ (angl. gender incongruence).

Tačiau šis teisinis reglamentavimas nevisiškai atitinka tarptautinius standartus: jis apima tik asmenvardžius, bet ne lyties žymę asmens dokumentuose. Asmuo, norėdamas pasikeisti lyties žymę dokumentuose, ir toliau tai turėtų daryti teismo keliu. Šis variantas yra ne visiems prieinamas finansiškai, be to, fiksuojama netolygi Lietuvos teismų praktika.

2022 m. patvirtintas naujas Lyties tapatumo sutrikimo diagnostikos ir gydymo tvarkos aprašas⁷, kuris leis „vienodai ir aiškiai suteikti sveikatos paslaugas pilnamečiams asmenims, kuriems įtariamas ir / ar diagnozuotas lyties tapatumo sutrikimas“. Kadangi tokio aprašo nebuvo, asmens sveikatos priežiūros srityje atsirado skirtingų praktikų ir nebuvo sudaryta teisinių sąlygų prirėikus skirti reikalingus medikamentus ar tyrimus. Visgi šis įsakymas neaptaria lyties keitimo operacinio gydymo: lyties keitimo operacinis gydymas, pacientui diagnozavus lyties tapatumo sutrikimą, šiuo metu nėra numatytas, todėl tokių paslaugų teikimo tvarka teisės aktuose nėra aptariama.

Nors minėti pokyčiai ir suteikia tam tikrus pagrindus gerinti translyčių žmonių padėtį Lietuvoje, tačiau vis dar vartojama stigmatizuojanti, patologizuojanti leksika translyčių žmonių atžvilgiu. Dėl to bei kitų išvardytų priežasčių šie pokyčiai yra tobulintini.

⁷ <https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/patvirtinta-lyties-tapatumo-sutrikimo-diagnozavimo-ir-gydymo-tvarka>.

IV. Skurdo ir socialinės atskirties mažinimas

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 9 punkte (Konvencijos 3, 9 ir 11 str.)

2021 m. skurdo rizikos riba vienam asmeniui buvo 483 Eur (šeimai, kurių sudaro du suaugusieji ir du vaikai iki 14 metų amžiaus – 1 015 Eur)⁸. Mažiau nei 483 Eur gavo 20 proc. (apie 560 tūkst.) šalies gyventojų, t. y. susidūrė su skurdo rizika (nuo 2020 m. sumažėjo 0,9 proc. punkto). Svarbu pažymėti, kad skurdo rizikos riba nustatoma vertinant praėjusių metų pajamas. Mieste skurdo rizikos lygis 2021 m. siekė 17,4 proc., kaime – 25,4 proc. Lyginant asmenų grupes (žr. 1 pav.), didžiausias pastebimas bedarbių, vienišų asmenų, vienišų tėvų, auginančių vaikus, senatvės pensininkų, asmenų, kurių veikla dėl sveikatos sutrikimų buvo apribota, skurdo rizikos lygis. Vaikų skurdo sumažėjimui daugiausia įtakos turėjo išmokos vaikams ir papildomos išmokos nepasiturinčioms šeimoms didėjimas, taip pat jų gaunančiųjų skaičiaus padidėjimas.

Lietuvos skurdo rizikos rodikliai yra vieni didžiausių Europos Sąjungoje, ir tai nesikeičia jau daug metų. Nedideliu skurdo rizikos lygio sumažėjimui 2021 m. galėjo turėti įtakos pandemijos socialinių pasekmių mažinimo paketas: darbo paieškos išmoka, vienkartinės išmokos neįgaliesiems ir pensininkams, padidinta pinigine socialinė parama ir jos gavimo sąlygų palengvinimas. Jeigu šių priemonių nebūtų, skurdas būtų palietęs daugiau gyventojų. Tačiau didelė dalis priemonių buvo laikinos ar net vienkartinės, todėl ilgalaikių skurdo problemų neišsprendė.

Statistika rodo, kad kas penktas Lietuvos gyventojas gyvena žemiau skurdo rizikos ribos, kas penkioliktas patiria materialinį nepriteklį, o iš jų kas septintas – didelį materialinį nepriteklį. Pajamų nelygybė Lietuvoje daug metų išlieka vienu didžiausių iššūkių šalyje ir yra viena didžiausių Europos Sąjungoje. Nors pastaraisiais metais buvo stebimas pajamų nelygybės mažėjimas, 2020 ir 2021 m. 20 proc. pačių turtingiausių ir 20 proc. pačių skurdžiausių žmonių Lietuvoje pajamų lygis skyrėsi 6,1 karto⁹.

Analizuojant skurdą lyčių lygybės aspektu, vyrauja aiški tendencija – moterys yra labiau pažeidžiamos skurdo rizikos atžvilgiu. Didžiausią skurdą patiria bedarbiai, vieniši asmenys, vieniši tėvai, auginantys vaikus, senatvės pensininkai, žmonės su negalia ir vaikai. Svarbu pabrėžti, kad tarp vienišų asmenų bei senatvės pensininkų moterų yra daug daugiau dėl to, kad jų vidutinė gyvenimo trukmė yra apie 10 metų ilgesnė nei vyrų¹⁰. Statistikos departamento duomenimis, 2021 m. 18,3 proc. Lietuvos moterų gyveno vienišos, t. y. jų buvo pusantro karto daugiau nei vyrų (11,9 proc.). Tarp vienišų tėvų, auginančių vaikus, moterų yra absoliuti dauguma – net 8 kartus daugiau nei vyrų. 65 m. ir vyresnio amžiaus vyrų skurdo rizikos lygis 2021 m. siekė 24,3 proc., o to paties amžiaus moterų – net 42 proc.¹¹ Svarbu pažymėti, kad moterų socialinio draudimo senatvės pensijos yra daug mažesnės nei vyrų: 2021 m. moterų socialinio draudimo pensijos buvo vidutiniškai 15,6 proc. mažesnės nei vyrų (2020 m. – 15 proc.)¹².

8

https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veikla/teises-aktai/isak/MVPD%20skaic_metod_%20isakymas%202017%20m_%20gruodzo%2022%20Nr_A1-657.pdf.

⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di11/default/table?lang=en.

¹⁰ <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R584#/>

¹¹ <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=10141509>.

¹² https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PNP13__custom_589388/default/table?lang=en.

Lietuvoje yra vienas didžiausių ES asmenų su negalia skurdo ir socialinės atskirties rizikos lygis – 43 proc., tai yra 20,5 proc. punkto daugiau nei asmenų be negalios. Lietuvoje renkamais 2018 m. duomenimis, asmenų, kurių veikla apribota dėl nustatytos negalios, skurdo rizikos lygis siekė 35 proc. ir buvo 17,1 proc. punkto didesnis nei asmenų, neturinčių negalios, ir 13,7 proc. punkto didesnis nei ES šalių vidurkis. Iš ES valstybių Lietuvoje matomas didžiausias lyčių skirtumas: 48,5 proc. moterų su negalia gyvena skurde, tai 14,4 proc. daugiau nei vyrų su negalia. Lietuvoje renkamais duomenimis, skurdo riziką patiria 39,9 proc. moterų ir 26,9 proc. vyrų.

Nemažą reikšmę skurdui turi ir smurtas prieš moteris, nes nukentėjusiųjų fizinė ir psichikos sveikata blogesnė, pablogėja darbingumas, perspektyvos darbo rinkoje. Tokios problemos yra ilgalaikės. Smurto artimoje aplinkoje aukos dažniausiai yra moterys (apie 80 proc.), o smurtautojai – vyrai (apie 90 proc.). 2021 m. buvo iškelta 5 801 byla dėl smurto artimoje aplinkoje¹³, bet tai neparodo tikrojo smurto masto.

Moterys ir mergaitės su negalia patiria papildomų iššūkių ir nelygybę tiek dėl lyties, tiek dėl negalios. Moterų su negalia viktimologinė apklausa¹⁴ parodė, kad kas ketvirta smurtą patirianti moteris su negalia yra sisteminio fizinio smurto auka, panašus procentas moterų patiria ir nuolatinį seksualinį smurtą. Net 93 proc. apklaustų moterų su negalia bent kartą yra patyrusios psichologinį smurtą, 84 proc. respondenčių bent kartą per savo gyvenimą yra susidūrusios su fiziniu smurtu. Daugiau nei pusė apklaustų moterų su negalia patyrė arba patiria ekonominį smurtą. Itin didelis procentas – 56 proc. – seksualinio smurto atvejų (lyginant su negalios neturinčių moterų grupe), nors oficialiojoje statistikoje tokio tipo nusikaltimų nėra fiksuojama.

Tik apie 20 proc. smurtą patyrusių moterų su negalia kreipiasi į policiją. Net trečdalis jų neieško jokios pagalbos, nes netiki, kad situaciją galima pakeisti. Taip pat nedaug moterų kreipiasi į pagalbą nukentėjusiems nuo smurto teikiančias organizacijas – vos 5 procentai. Tai dažniausiai susiję su negalia, kuri apriboja galimybes gyventi savarankiškai, atsiskirti nuo smurtautojo, kuris dažniausiai yra sutuoktinis / partneris (daugiau nei pusė visų atsakymų) ar artimas šeimos narys, ypač tėvas / mama / patėvis / įmotė (17 proc.)¹⁵.

Didžiąją socialinę atskirtį, skurdo riziką ir diskriminaciją patiria ir šeimos, kuriose prižiūrimas neįgalus vaikas ar suaugęs asmuo. Lietuvos negalios organizacijos drauge su VU mokslininkais atlikta artimuosius su negalia prižiūrinčių šeimų apklausa parodė, kad absoliuti dauguma tokių žmonių pabrėžia, jog slauga / priežiūra reikšmingai veikia (riboja) jų darbingumą bei atlyginimo dydį; 30 proc. žmonių, prižiūrinčių artimąjį su negalia, dažniausiai – moterų, visiškai iškrenta iš darbo rinkos; daugiau nei pusė artimuosius su negalia prižiūrinčių žmonių teigia negaunantys jokių pagalbos paslaugų iš valstybės¹⁶.

¹³<https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=9634950>.

¹⁴<https://www.lnf.lt/wp-content/uploads/2022/03/Viktimologinio-tyrimo-ataskaita-LNF.pdf>.

¹⁵<https://www.lnf.lt/nematomas-smurtas-pries-moteris-su-negalia-smurta-patyrusiu-moteru-su-negalia-apklausa-parode-kad-daugiau-ne-i-puse-ju-yra-bent-karta-susidurusios-su-seksualiniu-smurtu-kas-ketvirta-patiri/>.

¹⁶<https://www.lnf.lt/nuimkime-nasta-kokios-pagalbos-reikia-artimuosius-su-negalia-slaugancioms-seimoms/>.

V. Teisė į darbą. Asmenų su negalia situacija

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 9 punkte (Konvencijos 6 str.)

Lietuva yra viena iš ES šalių, kur atotrūkis tarp asmenų su negalia ir be negalios darbo rinkoje yra didžiausias – net 31,9 proc. SADM duomenimis¹⁷, 2019 m. iš 160 340 darbingo amžiaus asmenų 47 206 dirba, taigi negalią turinčių žmonių užimtumo darbo rinkoje lygis buvo beveik 29 proc., o ES šalyse šis rodiklis siekia vidutiniškai 40,7 proc.

Oficialioje LT ataskaitoje pateikti skaičiai, rodantys atviroje darbo rinkoje įdarbintų asmenų su negalia pokytį, neatitinka tikrovės. Ataskaitoje nurodoma, kad, 2019 metų duomenimis¹⁸, atviroje darbo rinkoje dirba 47 206 negalią turintys asmenys, o 2018 metų duomenimis, dirbo 3 014 žmonių su negalia.

Užimtumo tarnyba teikia įdarbinimo su pagalba paslaugą, palydėjimo paslaugą įsidarbinus ir nukreipia į profesinės reabilitacijos programą. Asmenys neprivalo registruotis Užimtumo tarnyboje, todėl tarnyba neturi informacijos apie nedirbančius asmenis. Savivaldybės taip pat nežino apie visus jų teritorijoje nedirbančius darbingo amžiaus asmenis. Dėl valstybės pagalbos įsidarbinant kiekvienais metais į Užimtumo tarnybą kreipiasi tik apie 7 proc. (11 tūkst.) asmenų ir jų įsitraukimas bei aktyvumas nedidėja. Ypač žemi asmenų su sunkia negalia (0–25 proc. darbingumo lygis) registravimosi tarnyboje rodikliai.

2018 m. Lietuvos neįgaliųjų draugijos tyrimas¹⁹ parodė, kad asmenys su negalia nežinojo, jog yra teikiama pagalbos įsidarbinant paslauga (26 proc. apklaustųjų) ir kur dėl jos kreiptis (41 proc.). Užimtumo tarnyboje naudojama įsidarbinimo galimybių vertinimo anketa nepadedą identifikuoti asmenų su negalia įsidarbinimo kliūčių, individualių poreikių ir teisingai priskirti vienai iš grupių pagal įsidarbinimo galimybes (didelės, vidutinės, ribotos).

Tikimasi, kad nuo 2023 sausio 1 d. įsigaliojęs naujas Užimtumo įstatymas²⁰ ir naujai priimta negalios reforma²¹, kuri nuo 2024 m. keis negalios vertinimo modelį, didinant paslaugų ir pagalbos prieinamumą žmonėms su negalia, spręs šias problemas, bet, kol nėra praktikos, sunku pasakyti, ar tai teigiamai paveiks asmenų su negalia įsidarbinimą atviroje darbo rinkoje.

¹⁷<https://www.lrs.lt/sip/getfile?guid=3ae6e696-9a98-4e82-af09-0f0d4fd0adfd>.

¹⁸<https://www.lrs.lt/sip/getfile?guid=3ae6e696-9a98-4e82-af09-0f0d4fd0adfd>.

¹⁹<https://draugija.lt/wp-content/uploads/2019/01/Neįgaliųjų-poreikių-tyrimo-ataskaita-2018-12-07-GALUTINIS-1.pdf>.

²⁰ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b9ca8ad03de611e68f278e2f1841c088/asr>.

²¹<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/e56258b08c0b11ed8df094f359a60216>.

VI. Teisė į socialines išmokas

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 16 punkte (Konvencijos 9 str.)

Ilgą laiką Lietuvoje dauguma išmokų buvo paremta dydžiais, kurie nebuvo pagrįsti objektyviais skaičiavimais, turėjo labai mažas bazes, kurios nebuvo indeksuojamos ir labiausiai priklausė nuo politinės valios. Dėl to kai kurios išmokos galėjo būti nekeičiamos gana ilgai.

Siekiant tobulinti socialinės apsaugos sistemą, 2017–2020 m. joje įvyko svarbūs pokyčiai. 2017 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija patvirtino minimalaus vartojimo poreikių dydžio (toliau – MVPD) apskaičiavimo metodiką²². Šis rodiklis nurodo asmens išlaidų sumą per mėnesį, reikalingą minimaliems asmens maisto ir ne maisto (prekių ir paslaugų) poreikiams patenkinti, kitaip tariant, nustatoma minimali asmens pragyvenimo riba. Šis dydis yra indeksuojamas ir kasmet atnaujinamas, atsižvelgiant ir į vidutinę metinę infliaciją. Svarbu pažymėti, kad indeksuojant MVPD yra vadovaujama prognoziniiais infliacijos duomenimis, kurie gali neatitikti kitų metų realios infliacijos dydžio, kaip tai įvyko 2022 metais. Skaičiuojant 2022 m. MVPD naudota Lietuvos 2021 m. rugsėjo mėn. vidutinės metinės infliacijos pagal suderintą vartotojų kainų indeksą (toliau – SVKI) prognozė buvo 2,6 proc.²³, tačiau, Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2022 m. vidutinė rugsėjo mėn. metinė infliacija pagal SVKI siekė 15,9 proc.

Vis dėlto išmokų dydžiai nebuvo iš naujo apskaičiuoti, buvo remiamasi tuo metu nustatytais išmokų dydžiais. Kadangi didinant išmokas buvo remiamasi labai mažomis bazėmis, todėl iki šiol socialinių išmokų ir pragyvenimo išlaidų proporcija išliko neadekvati, socialinės išmokos nepatenkina net minimalių gyvenimo poreikių. Ne tik žemiausios grandies išmokos (t. y. socialinės pašalpos, šalpos pensijos) nesiekė MVPD, bet ir dalis senatvės pensijų ir nedarbo socialinio draudimo išmokų taip pat nesiekė šio dydžio²⁴. Nėra užtikrinamas net minimalus gyvenimo lygis, jau nekalbant apie orias gyvenimo sąlygas, socialinį ar kultūrinį gyvenimą.

Nors situacija Lietuvoje gerėja lėtai, visgi socialinės išmokos prisideda prie skurdo mažinimo. Iš Lietuvos gyventojų disponuojamųjų pajamų atėmus socialines išmokas, gyventojų skurdo rizikos lygis 2021 m. padidėtų iki 30,9 proc²⁵.

Kalbant apie socialinių išmokų įtaką skurdo mažinimui, svarbu pažymėti, kad nėra užtikrintas socialinių išmokų prieinamumas, todėl skurstantys asmenys dažnai socialinės paramos nepasiima. Piniginę socialinę paramą gauna apie 2–3 proc. žmonių, nors skurdo rizikos lygis 2021 m. šalyje siekė 20 proc. Išmokų nepaėmimo (angl. non take up) skaičiavimai rodo, jog daugiau kaip 20 proc. teisę į paramą turinčių gyventojų ja nepasinaudoja. Tokį nepaėmimo mastą lemia skirtingos priežastys: informacijos stoka, sudėtingos biurokratinės ir administracinės procedūros, šešėlinės pajamos, socialiniai barjerai ir stigmatizacija.

²² MVPD apskaičiavimo metodika, pateikta

https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veikla/teises-aktai/isak/MVPD%20skaic_metod_%20isakymas%202017%20m_%20gruodzo%2022%20Nr_A1-657.pdf.

²³ https://www.lb.lt/uploads/publications/docs/32915_2828ae9b9ef783ffb8d3fd94b1eefb45.pdf.

²⁴ <https://www.smtinklas.lt/skurdo-ir-socialines-atskirties-apzvalga-2022-kaip-lietuvai-sekasi-pasiekti-jungtiniu-tautu-darnaus-vystymosi-tikslus/>.

²⁵ <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventoju-pajamos-ir-gyvenimo-salygos-2022/skurdo-rizika/socialiniu-ismoku-itaka-skurdo-rizikos-lygiui>

VII. Teisė į tinkamą gyvenimo lygį

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 18–19 punktuose (Konvencijos 11 str.)

2017–2021 m. laikinojo apgyvendinimo vietų skaičius, tenkantis 1 000 gyventojų, beveik nekito ir siekė apie 0,7–0,9 vietas. Tai rodo, kad laikinojo apgyvendinimų vietų prieinamumas yra neužtikrinamas, labiausiai – kurortinėse ir žiedinėse savivaldybėse. 2021 metais aštuoniose savivaldybėse išvis nebuvo laikinojo apgyvendinimo vietų²⁶.

Nuo 2017 iki 2021 m. socialinio būsto suteikimas registruotiems laukiančiųjų eilėje padidėjo nuo 45 iki 55 proc., vidutinė laukimo trukmė sumažėjo nuo 4,25 (51 mėn.) iki 3 metų (36,4 mėn.)²⁷. Visgi didelė problema pastebima kurortinėse savivaldybėse, kuriose asmenys socialinio būsto laukia beveik 6 ir daugiau metų. Alternatyvi priemonė – būsto nuomos mokesčio dalies kompensacija socialinio būsto laukiantiems asmenims – 2017–2021 m. padidėjo nuo 1,06 iki 9,06 proc. Tačiau šis rodiklis iki šiol išlieka labai mažas.

Opi yra būsto perpildymo problema, kai šeimai tenka mažiau kambarių nei nustatytas minimalus skaičius. 2021 m. šis skaičius šoktelėjo ir siekė 23,7 proc.²⁸ 2021 m. mieste perpildytais laikomuose būstuose gyveno 27 proc. asmenų, kaime – beveik 17 proc.²⁹ Perpildytais laikomuose būstuose 2021 m. gyveno daugiausia vieniši tėvai su vaikais, iš kurių bent vienas jaunesnis nei 25 m. (54 proc.), vieniši tėvai su vaikais, kurie yra 25 m. arba vyresni (29,6 proc.), poros su vaikais, kurių bent vienas jaunesnis nei 25 m. (31,2 proc.), poros su vaikais, kurie 25 m. ir vyresni (16,9 proc.), ir buvo įsikūrę kito tipo namų ūkiai (31,9 proc.)³⁰.

2020 m. gruodį baigėsi Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano įgyvendinimo laikotarpis. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2022–2023 metų veiksmų planas buvo priimtas tik 2022 m. liepos 1 d., t. y. praėjus 18 mėnesių nuo to laiko, kai ankstesnis planas baigė galioti. Pagrindinių teisių agentūros 2022 m. metinėje Lietuvos ataskaitoje pažymimas valstybinių institucijų politinės valios stygius rengiant tokį planą. Suinteresuotos nevyriausybinės organizacijos kritikuoja plano rengimo procesą ir patvirtinimą.

Būsto prieinamumas yra viena opiausių romų bendruomenės problemų, tačiau vienintelė į Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2020–2023 m. veiksmų planą įtraukta priemonė, susijusi su apgyvendinimu, yra bendrosios konsultavimo paslaugos, kurios gali apimti ir pagalbą ieškant būsto. Per 2022–2023 m. laikotarpį numatyta suteikti tokias konsultacijas 100 romų tautybės asmenų. Tačiau konsultavimo paslaugos nėra pakankama priemonė struktūrinėms būsto prieinamumo ir prastų gyvenimo sąlygų problemoms spręsti.

²⁶<https://qlik-public.socmin.lt/sense/app/3b7d2f59-5a02-4f21-87aa-e92332d457d7/sheet/1d7e5e82-45e7-492a-b45a-de4253c68da4/stat/analysis>.

²⁷<https://qlik-public.socmin.lt/sense/app/3b7d2f59-5a02-4f21-87aa-e92332d457d7/sheet/1d7e5e82-45e7-492a-b45a-de4253c68da4/stat/analysis>.

²⁸<https://infogram.com/asmenys-gyvenantys-perpildytais-laikomuose-bustuose-1hzj4o3qz8nx34p?live>.

²⁹<https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=23bc1c73-e4cf-4982-9213-59d98292ac21#/>.

³⁰<https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventoju-pajamos-ir-gyvenimo-salygos-2022/gyvenimo-salygos/busto-problemos>.

VIII. Kova su vaikų patiriamu skurdu.

Socialinės paramos, paslaugų, pašalpų, pagalbos sistemų vertinimas

2021 m. augo išmokos vaikui, pensijos ir MMA. Nuo 2022 m. išmoka vaikui sudarė 73,5 Eur (vaikams iš gausių ir nepasiturinčių šeimų – 116,76 Eur), tačiau reaguojant į infliaciją tų pačių metų birželio mėn. išmoka vaikui buvo padidinta iki 80,5 Eur, o vaikams iš gausių ir nepasiturinčių šeimų – iki 127,5 Eur. Papildomai – nuo 2021 m. mokyklose nemokamas maitinimas pradėtas tiekti visiems antroklams (iki to laiko buvo tik pirmokams).

2021 m. MMA „ant popieriaus“ padidėjo nuo 607 iki 642 Eur, „į rankas“ – nuo 447 iki 467 Eur, jeigu asmuo nekaupia antroje pensijų pakopoje. 2022 m. MMA padidėjo iki 730 Eur „ant popieriaus“ ir iki 518 Eur „į rankas“. Tai buvo vienas didžiausių MMA augimų per daugelį metų.

2022 m. išaugus infliacijai, ypač energetikos sektoriuje, drastiškai kylant šildymo kainoms, buvo palengvintos sąlygos gauti būsto šildymo kompensaciją.

Socialinių paslaugų srityje 2022 m. pradėtos teikti tik akredituotos socialinės priežiūros paslaugos³¹. Tai svarbus žingsnis siekiant gerinti socialinių paslaugų kokybę ir prieinamumą ir skatinti paslaugų pirkimą iš nevyriausybinų organizacijų. Vis dėlto akredituojant daugiausia dėmesio skiriama tik formaliems reikalavimams, pavyzdžiui, personalo kvalifikacijai ir patalpoms, o tai nebūtinai garantuoja paslaugų kokybę. Be to, patvirtinti akredituojamų paslaugų įkainiai nėra pakankami, ypač tenkinant itin pažeidžiamų grupių asmenų (turinčių intelekto, psichosocialinę negalią ar kt.) individualius ir ilgalaikius poreikius.

Nuo 2020 m. socialinių pašalpų gavėjams modelinėse savivaldybėse teikiamos suderintos užimtumo skatinimo ir motyvavimo paslaugos, teikiama individualizuota pagalba – atvejo vadyba. Nuo 2022 m. atvejo vadyba įgyvendinama 44 savivaldybėse ir numatoma, kad ateityje ji veiks visose savivaldybėse. Atitinkamai nuo 2020 m. integravimo į darbo rinką paslaugos teikiamos ir įgyvendinant Alternatyvių investicijų detektoriaus projektą (toliau – AID)³². Projekto metu skatinamos socialinės integracijos veiklos, socialinių inovacijų kūrimas ir išbandymas, savanoriškos veiklos, kitos veiklos, užtikrinančios tvaresnę tikslinės grupės asmenų (socialinę riziką, socialinę atskirtį patiriančių ir (ar) socialiai pažeidžiamų asmenų) integraciją. 2022 m. rugsėjo mėn. duomenimis, 395 asmenys iš 584, baigusių dalyvauti AID veiklose (68 proc.), pradėjo mokytis arba dirbti, įskaitant savarankišką darbą. Nepaisant gerų rezultatų, šios paslaugos nutrūks, nes nėra įtraukiamos į bendrą užimtumo sistemą. Be to, valstybė vėluoja užtikrinti finansavimą ir per daug tikslingai planuojamą naujo periodo ES fondų panaudojimą.

Nuo 2022 m. liepos mėn. įsigaliojo nauja užimtumo sistemos reforma³³, kuria siekiama gerinti individualizuotas socialines paslaugas ilgalaikiams bedarbiams, sumažinti darbą šešėlyje, mažinti nedarbą šalyje. Kartu su reforma atsirado naujas besirengiančio darbo rinkai asmens statusas. Jis taikomas asmenims, kurie stokoja socialinių įgūdžių, turi skolų, priklausomybių, rūpinasi vaikais ar tėvais, neturi kaip atvykti į darbo vietą ar susiduria su kitais iššūkiais. Atsidūrusiems šioje grupėje žmonėms planuojamos teikti individualizuotos socialinės paslaugos. Reformos sėkmę garantuotų kompleksinių ir kokybiškų paslaugų ilgalaikiams bedarbiams teikimas, tačiau kol kas jos nėra užtikrinamos.

³¹ <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/socialines-paslaugos-kokius-pokycius-atnes-2022-metai?lang=lt>.

³² <https://www.esf.lt/lt/susisiekiote-su-mumis/naujienos/kvieciame-teikti-projektines-idejas-pagal-projekta-alternatyviu-investiciju-detektoriu-us-aid/707>.

³³ <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/pokyciai-salies-uzimtumo-sistemoje-jau-liepa?lang=lt>.

IX. Teisė į sveikatą. Sveikatos priežiūros paslaugos pažeidžiamoms socialinėms grupėms

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 20–22 punktuose (Konvencijos 12 str.)

2021 m. Lietuva susidūrė su per Baltarusijos sieną atvykusių migrantų banga. Lietuvos Raudonojo Kryžiaus 2021 metų stebėsenos ataskaitoje³⁴ stebėtojai fiksavo, kad naujose migrantų stovyklose sveikatos paslaugos dažnai buvo prieinamos ribotai arba visai neprieinamos. Užsieniečiai neturėjo galimybės pasinaudoti medicinos ar psichologo paslaugomis arba tos galimybės buvo nepakankamos. Situacija dėl medicinos paslaugų pradėjo gerėti baigiantis vasarai, kai stovyklose apsilankydavo mobilios medikų komandos, taip pat psichologai. Tačiau dėl žmonių skaičiaus teikiama pagalba buvo nepakankama.

Vadovaujantis įstatymu³⁵ dėl užsieniečių teisinės padėties, prieglobsčio prašytojas turi teisę į nemokamą būtinąją medicinos pagalbą, psichologinę pagalbą ir socialines paslaugas Valstybės sienos apsaugos tarnyboje, Pabėgėlių priėmimo centre ar kitoje apgyvendinimo vietoje. Tais atvejais, kai būtinoji medicinos pagalba negali būti suteikta apgyvendinimo vietoje, ji teikiama sveikatos sistemos įstaigose, kurios pateikia sąskaitas už prieglobsčio prašytojams suteiktą sveikatos priežiūrą teritorinei ligonių kasai. Tų migrantų, kurie nėra pateikę prieglobsčio Lietuvoje prašymo, anot VLK, sveikatos priežiūra nėra mokama taip pat, kaip tų, kurie prieglobsčio paprašė. Dėl jų sveikatos paslaugų finansavimo yra priimtas atskiras vidaus reikalų ministrės, valstybės lygio ekstremaliosios situacijos valstybės operacijų vadovės, sprendimas³⁶.

Romai patiria didesnę riziką patekti į neapdraustųjų privalomuoju sveikatos draudimu kategoriją ir taip praranda galimybes gauti visas teisės aktuose nustatytas asmens sveikatos priežiūros paslaugas. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2022–2023 metų veiksmų plane³⁷ numatyta vienintelė priemonė, siekiant didinti informuotumą apie sveikatos paslaugų prieinamumą romų tautybės asmenims – romų bendruomenėse organizuoti veiklas, susijusias su užkrečiamųjų ligų profilaktika, siekiant didinti skiepavimo apimtį.

Nacionalinio skurdo mažinimo organizacijų tinklo 2022 metų ataskaitoje³⁸ teigiama, kad skurdą patiriantys asmenys dėl išteklių ir galimybių naudotis viešuoju transportu stokos susiduria su dideliais sunkumais. Nuvykimas į sveikatos priežiūros įstaigas tampa sudėtingas, pasitaiko ir tokių atvejų, kai žmonės, nuvežti greitosios pagalbos automobiliu į ligoninės priimamąjį ir išleidžiami iš ligoninės, arba lydintys artimieji neturi kaip grįžti namo, nes nėra prieinamo viešojo transporto.

Teisė į psichikos sveikatą ir asmenų su psichosocialine negalia teisių užtikrinimas COVID-19 pandemijos metu³⁹ Lietuvoje buvo apriboti. Kai kurios psichikos sveikatos paslaugos, ypač psichoterapijos, buvo prieinamos tik privačiame sektoriuje, susimokant už jas. Net 52 % psichikos sveikatos paslaugomis pasinaudojusių apklaustųjų mokėjo už jas. Taigi kokybiškų psichosocialinių psichikos sveikatos paslaugų prieinamumas skurdą patiriantiems žmonėms

³⁴https://redcross.lt/wp-content/uploads/2022/09/2021_metine_lrk_stebesenos_ataskaita.pdf.

³⁵<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c67c9f5266e611ecb2fe9975f8a9e52e>.

³⁶<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c95b7751e34711eb866fe2e083228059/asr>.

³⁷<http://www.romuplatforma.lt/wp-content/uploads/2022/11/%C4%AEsakymas-d%C4%97I-Rom%C5%B3-integracijos-%C4%AF-Lietuvos-visuomen%C4%99-priemoni%C5%B3-plano-2022%E2%80%932023-patvirtinimo-%C4%AEV-33-2022-07-01.pdf>.

³⁸<https://www.smtinklas.lt/wp-content/uploads/simple-file-list/Metinė-skurdo-ir-socialinės-at skirties-apžvalga/Skurdas-ir-socialinė-at skirtis-Lietuvoje-2022.pdf>.

³⁹2021 metais Žmogaus teisių stebėjimo instituto ir VŠĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“ publikuotas tyrimas „Teisė į psichikos sveikatą ir asmenų su psichosocialine negalia teisių užtikrinimas COVID-19 pandemijos metu“

<http://hrmi.lt/teise-ir-psichikos-sveikata-ir-asmenu-su-psichosocialine-negalia-teisiu-uztikrinimas-covid-19-pandemijos-metu-lietuvoje/>

nėra užtikrinamas.

2022 m. pristatyta psichikos sveikatos priežiūros reforma⁴⁰, kurios uždaviniai – mažinti stacionariųjų paslaugų skaičių, plėtojant bendruomenines ir bazines paslaugas; didinti kokybiškų paslaugų prieinamumą; užtikrinti paslaugų tęstinumą ir jų teikimą remiantis paciento kelio perspektyva; mažinti paslaugų prieinamumo ir kokybės netolygumus regionuose; stiprinti žmogaus teises atitinkančias ir į atsigavimą orientuotas paslaugas.

2019 m. sausio 11 d. patvirtinta nauja Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo redakcija⁴¹, kurioje buvo išplėstas priverstinio asmens hospitalizavimo institutas, įtraukiant žalą turtui kaip vieną asmens priverstinio hospitalizavimo pagrindų, o numatomas kreipimosi į teismą laikas nuo 48 val. pailgintas iki 3 darbo dienų. Įstatyme pirmą kartą nacionaliniu mastu numatyta priverstinio hospitalizavimo atvejų ir priverstinio gydymo metu taikomų fizinio suvaržymo priemonių stebėseną ir parengta jos įgyvendinimo tvarka. Sveikatos apsaugos ministerijos atliktos priverstinio hospitalizavimo stebėsenos duomenimis, 2020 metais priverstinai hospitalizuoti 608 asmenys, o 2021 metais iki gruodžio mėn. – 504 asmenys. Tačiau į šiuos duomenis nėra įtraukiami atvejai, kai pacientai buvo priverstinai hospitalizuoti iki 3 darbo dienų, nesikreipiant į teismą dėl priverstinio hospitalizavimo skyrimo (duomenys teikiami tik apie tuos atvejus, kai buvo gautas teismo sprendimas). Todėl šie skaičiai neparodo realiųjų priverstinio hospitalizavimo mastų.

Priverstinio hospitalizavimo sąlygų išplėtimas bei fizinio suvaržymo priemonių taikymo reglamentavimas nacionaliniu mastu prieštarauja Jungtinių Tautų (JT) neįgalųjų teisių konvencijai ir 2016 m. JT Žmonių su negalia teisių komiteto rekomendacijoms Lietuvai. Baudžiamojo kodekso 98 straipsnyje numatyta, kad priverstinės medicininės priemonės gali būti teismo taikomos „teismo pripažintiems nepakaltinamais ar ribotai pakaltinamais, taip pat asmenims, kuriems po nusikalstamos veikos padarymo ar bausmės paskyrimo sutriko psichika ir dėl to jie negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti“. Sveikatos apsaugos ministerijos duomenimis, pateiktame rašte nurodoma, kad 2021 m. iki gruodžio mėn. šiuo pagrindu buvo hospitalizuoti 329 asmenys.

Nacionalinio visuomenės sveikatos centro (NVSC) duomenimis⁴², per trejus metus (2019–2021 m.) sergamumo ŽIV rodiklis sumažėjo nuo 5,4 iki 4,3 atvejo 100 tūkst. gyventojų; daugėja ŽIV užsikrėtusių moterų; pasikeitė vyraujantis ŽIV plitimo būdas – jau kelerius metus iš eilės vyrauja lytiniai santykiai. 2021 m. Lietuvoje užregistruota 110 naujų ŽIV infekcijos atvejų. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento duomenimis (NTAKD)⁴³, Lietuvoje užsikrėtimas ŽIV per švirkščiamuosius narkotikus sudaro 28 % visų naujų ŽIV infekcijos atvejų. Šis skaičius rodo, kad Lietuvoje egzistuojančios narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo prevencijos ir žalos mažinimo priemonės nėra pakankamos.

UNAIDS paskelbtoje ŽIV/AIDS atsako stebėsenos pasaulinėje ataskaitoje⁴⁴ pranešama, kad Lietuva nesugebėjo įgyvendinti 2020 m. tarpinių uždavinių „90–90–90“. Šie skaičiai reiškia, kad šalis privalo siekti, jog 90 proc. užsikrėtusiųjų ŽIV žinotų savo diagnozę, 90 proc. sergančiųjų ŽIV gydyti būtų taikoma antiretrovirusinė terapija ir 90 proc. gaunančiųjų ART būtų pasiekama maža viruso koncentracija. Pagal UNAIDS ataskaitą, Lietuva uždavinius įgyvendino tik „83–43–91“ rezultatu.

⁴¹<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18311/asr>.

⁴² <https://npsc.lrv.lt/lt/naujienos/pasauliui-minint-aids-diena-specialistai-primena-ziv-gydymas-garantuoja-kokybiska-gyvenima-ir-uzkerta-kelia-infekcijos-plitimui>.

⁴³ [https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20\(galutinis\).pdf](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20(galutinis).pdf).

⁴⁴ https://www.unaids.org/en/resources/presscentre/pressreleaseandstatementarchive/2020/july/20200706_global-aids-report.

NTAKD duomenimis⁴⁵, 2020 m. Lietuvoje buvo atlikta per du šimtus tūkstančių ŽIV tyrimų. Iš jų tik 4,4 procento testų buvo naudojama tiriant rizikos grupėms priklausančius asmenis, daugiausia testuojamos nėščiosios bei kraujo donorai. Palyginti su 2019 metais, 2021 m. bendra tyrimų apimtis sumažėjo 16 proc., o, NVSC specialistų nuomone, net 32 proc. sumažėjusį rizikos grupėms priklausančių asmenų atliktų ŽIV laboratorinių tyrimų skaičių galėjo lemti būtent pandemija, nes buvo apribota asmens sveikatos priežiūros įstaigų veikla.

NVSC duomenimis⁴⁶, antiretrovirusinė terapija skiriama visiems ŽIV užsikrėtusiems pacientams iš karto, kai patvirtinama ŽIV diagnozė ir kai pacientai yra pasiruošę ir motyvuoti pradėti gydymą. 2021 m. pabaigoje dėl užsikrėtimo ŽIV gydėsi 937 asmenys. Vertinti ŽIV gydymo aprėpties nėra galimybės, nes duomenų apie antiretrovirusinės terapijos paskyrimą, apie asmenis, per metus pradėjusius ir / ar nutraukusius gydymą, neturima. Iki 2021 m. buvo laikoma, kad ŽIV gydymo aprėptys Lietuvoje yra nepakankamos dėl riboto geografinio ŽIV gydymą galinčių skirti medikų prieinamumo ir nepakankamo priklausomybių nuo narkotikų gydymo prieinamumo.

UNAIDS ataskaitoje⁴⁷ (2021 m.) pažymima, kad, 2017 m. duomenimis, Lietuvoje gydymo pakaitiniais opioidiniais vaistinėmis preparatais aprėptis siekė 22,2 proc. Tačiau šis rodiklis buvo daug mažesnis nei UNAIDS rekomenduojamas (>40 proc.).

2021 m. patvirtintas Opioidinės priklausomybės pakaitinio gydymo užtikrinimo laisvės atėmimo vietose tvarkos aprašas⁴⁸. Taigi į laisvės atėmimo įstaigas patekusiems asmenims pakaitinė terapija metadonu gali būti tiek skiriama, tiek tęsiama.

NTAKD duomenimis⁴⁹, Lietuvoje vienam asmeniui, vartojančiam narkotikus švirkščiamuoju būdu, teko vidutiniškai iki 30 švirkštų per metus. Švirkštų ir adatų išdavimas ir (ar) keitimas – viena pagrindinių paslaugų, teikiamų žemo slenksčio paslaugų kabinetuose (ŽSK), kuri padeda kontroliuoti per kraują perduodamų ligų, tokių kaip ŽIV, virusinių hepatitų, plitimą. Nors pastaruosius keletą metų buvo išdalijama daugiau švirkštų, vis dėlto šis skaičius yra nepakankamas. PSO rekomendacijose nurodoma, kad iki 2020 m. vienam klientui per metus turėjo būti išduodama bent 200 švirkštų, o iki 2030 m. svarbu pasiekti 300 švirkštų, tenkančių vienam asmeniui, skaičių. Lietuva nuo šių PSO rekomendacijų yra stipriai nutolusi.

ŽIV ir kitų infekcijų plitimą vartojant švirkščiamuosius narkotikus siekiama mažinti teikiant žemo slenksčio paslaugas, reglamentuotas Žemo slenksčio paslaugų teikimo tvarkos apraše⁵⁰. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento duomenimis, 2021 m. žemo slenksčio paslaugos buvo teikiamos 10-ies savivaldybių (iš 60-ies) žemo slenksčio paslaugų kabinetuose.

2021 m. priimtas Priklausomybės ligų gydymo ir žalos mažinimo priemonių prieinamumo ir kokybės gerinimo 2021–2024 metų veiksmų planas⁵¹. Jame numatoma: užtikrinti nepertraukiamos metodinės pagalbos teikimą savivaldybių administracijoms ir žemo slenksčio paslaugų teikėjams; parengti Žemo slenksčio paslaugų teikimo tvarkos aprašo keitimo projektą, kuris leistų numatyti teikiamų paslaugų plėtrą, saugaus vartojimo kambarių paslaugas; užtikrinti žemo slenksčio paslaugų finansavimą bei stebėseną.

⁴⁵ <https://lsveikata.lt/aktualijos/covid-19-yra-o-ziv-nera-13659>.

⁴⁶ [https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20\(galutinis\).pdf](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20(galutinis).pdf).

⁴⁷ https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/2022-global-aids-update_en.pdf.

⁴⁸ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2021 m. gegužės 21 d. įsakymas Nr. V-175 „Dėl Pakaitinio gydymo skyrimo ir taikymo priklausomybei nuo opioidų gydyti laisvės atėmimo įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“.

⁴⁹ [https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20\(galutinis\).pdf](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2022%20metinis%20(galutinis).pdf).

⁵⁰ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2006 m. liepos 5 d. įsakymas Nr. V-584 „Dėl Žemo slenksčio paslaugų teikimo

X. Teisė į švietimą

Atsakant į Komiteto klausimus, pateiktus 23 punkte (Konvencijos 12–13 str.)

Lietuvoje pradedama įgyvendinti įtraukiojo švietimo koncepcija. Priimtos Švietimo įstatymo nuostatos⁵² nuo 2024 m. neleis mokykloms nepriimti vaikų su negalia į jų pasirinktas bendrojo ugdymo įstaigas. Šiuo metu šalyje vis dar veikia specialiosios mokyklos, kuriose mokosi apie trečdalis mokyklinio amžiaus vaikų su negalia: 8 472 mokiniai mokosi bendrojo lavinimo mokyklose, 3 416 – specialiosiose mokyklose⁵³. Iš viso šalyje yra apie 15 tūkst. vaikų su negalia.

2021–2022 metais Lietuvoje specialiosiose mokyklose mokėsi 1,08 proc. vaikų, 2022 m. siekinys – 0,5 proc. Tais pačiais mokslo metais įtraukiuoju būdu bendrosios paskirties švietimo įstaigose buvo ugdoma 50,6 proc. vaikų su negalia (2020–2021 metais – 48,9 proc.)⁵⁴. Šią situaciją lemia daugelis veiksnių: mokyklos vadovų ir visos mokyklos bendruomenės nuostatos, švietimo pagalbos specialistų trūkumas, iki šiol galiojantis Švietimo įstatymas suteikia teises galimybes bendrosios paskirties mokykloms atsisakyti priimti mokinį, jeigu jam reikia pritaikyti mokymosi aplinką, teikti švietimo pagalbą.

Įtraukiojo švietimo kokybė Lietuvoje vertinama prastai. Bendrojo lavinimo mokyklose trūksta pedagogų, kurie galėtų kompetentingai dirbti su skirtingų negalių turinčiais vaikais, todėl įtraukiamieji mokymai su negalia ne visada gauna kokybiškas švietimo paslaugas. Dėl nepakankamo pasirengimo priimti vaikus su negalia ir suteikti jiems reikiamas paslaugas kenčia visi mokiniai, todėl nekokybiškas įtraukusis švietimas lemia visų vaikų ir tėvų susipriešinimą.

Bendrojo lavinimo mokyklos yra dažniausiai fiziškai nepritaikytos vaikams su negalia. 2021 metais Lietuvoje bendrojo ugdymo mokyklų, kuriose fizinė aplinka yra pritaikyta įtraukiamam ugdymui (atitinka universalus dizaino principus), buvo tik viena. Tais pačiais metais tik 7 bendrojo ugdymo mokyklos iš tuo metu veikusių 947 (0,7 proc. mokyklų) buvo visiškai pritaikytos mokiniams, turintiems negalią (3 mokyklomis daugiau nei 2018 m.), o iš 62 profesinio mokymo įstaigų – nė viena.

Emocinė aplinka Lietuvos mokyklose, kaip rodo tyrimai, taip pat nėra palanki įtraukiamam ugdymui, nors pastaruoju metu situacija kiek gerėja. HBSC duomenimis⁵⁵, per 2014–2018 m. patyčių lygis bendrojo ugdymo mokyklose mažėjo: per paskutinius du mėnesius patyčių nepatyrusių mokinių dalis augo nuo 46,2 iki 48,2 proc. Vis dėlto, lyginant tarptautiniu mastu, Lietuvoje patyčių lygis (tiek patyrusių patyčias, tiek besityčiojančių iš kitų mokinių dalis) buvo aukščiausias iš tyrime dalyvavusių šalių.

Visuomenėje vyrauja neigiamos nuostatos dėl privalomo įtraukiojo ugdymo 2024 metais, ir tai tampa kliūtimi siekiant tokio ugdymo. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai atliekant visuomenės apklausą, su teiginiu: „Vaikai su negalia ir (ar) turintys specialiųjų ugdymo poreikių turėtų mokytis kartu su vaikais be negalios tose pačiose klasėse“, visiškai arba iš dalies sutiko mažiau nei pusė – 43 proc. – respondentų. Visiškai arba iš dalies nesutinka 32 proc. Net 25 proc. apklaustųjų neturi aiškios nuomonės šiuo klausimu. Mažiau nei pusė – 45

⁵³<https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2022/08/Svietimas-Lietuvoje-2022->

⁵⁴[web.pdf. https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2022/08/Svietimas-Lietuvoje-](https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2022/08/Svietimas-Lietuvoje-)

⁵⁵[2022-web.pdf.](https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2022/08/Svietimas-Lietuvoje-2022-)

<https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2022/08/Svietimas-Lietuvoje-2022->
web.pdf.

proc. – apklaustųjų teigia, kad visiškai arba iš dalies sutiktų, jog jų vaikas bendrąjį išsilavinimą įgytų mišrioje klasėje kartu su negalia ir specialiųjų ugdymo poreikių turinčiais vaikais. Visai arba iš dalies nesutiktų 31 proc., neapsisprendę – 24 proc. apklaustųjų⁵⁶.

Egzistuoja ir kita švietimo atskirties forma – mokymas namuose. Toks mokymosi būdas daro ypač neigiamą poveikį mokinių galimybėms ateityje, taip pat atsiliepia jų psichologinei būklei. 66,0 proc. namuose ugdomų bendrojo ugdymo mokinių turėjo SUP (2018 m. – 60,6 proc.)⁵⁷.

Lietuvoje daug pasiekta aukštojo mokslo prieinamumo didinimo srityje, tačiau aukštasis mokslas menkai prieinamas asmenims iš mažas pajamas gaunančių šeimų, specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems asmenims, taip pat asmenims su negalia. Studentų su negalia oficialiojoje statistikoje kasmet mažėja. Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, nuo 2015 iki 2019 m. tokių studentų sumažėjo nuo 1 006 iki 62058. Mažas studentų su negalia skaičius rodo, jog šiuo metu valstybės teikiamos pagalbos nepakanka. Apsiribojama finansinės paramos teikimu, kuri, be abejo, yra reikalinga, tačiau nepakankama, o jos gavėjų ratas siauras ir ne visada atitinka negalios įvairovės spektrą ir individualius poreikius. Finansiškai remiami studentai, turintys mažesnį darbingumo lygį (45 proc. ar mažesnis), tačiau didžioji dalis galinčių studijuoti ir turinčių negalią studentų turi didesnį darbingumo lygį. Teikiamos pagalbos nediferencijavimas pagal individualius su negalia susijusius poreikius sudaro įspūdį, jog iš tiesų studijų prieinamumui skiriama daug lėšų, todėl papildomų priemonių nereikia, tačiau kiekvienais metais mažėjantis studijuojančių asmenų su negalia skaičius rodo, jog šios priemonės nepasiekia savo tikslo.

STRATA atlikto EUROSTUDENT VII (2021) tyrimo duomenimis, tarp reikšmingų veiksnių, ribojančių aukštojo mokslo prieinamumą negalią turintiems asmenims, įvardijami minėtų asmenų finansinis nesavarankiškumas, aukštas priklausymo nuo šeimos paramos lygis, nepakankamas negalią turinčių asmenų studijų programų individualizavimas, nepritaikyta infrastruktūra.

Lytiškumo ugdymo srityje pasistūmėta reglamentuojant ir imperatyviai vykdant švietimo priemones. 2022 m. kovo mėn. buvo priimta nauja Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo redakcija, kur nurodoma, kad Švietimo, mokslo ir sporto ministerija turi užtikrinti privalomą temų apie moterų ir vyrų teisių lygybę, smurto artimoje aplinkoje prevenciją, pagarbą kiekvieno asmens orumui, tarpusavio pagalbą, socialinius ir emocinius gebėjimus, nesmurtinius konfliktų sprendimo būdus, apie teisę į asmens neliečiamybę integravimą į ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas, atsižvelgiant į mokinių gebėjimus ir amžių; tobulinti pedagoginių darbuotojų kompetencijas smurto artimoje aplinkoje prevencijos, atpažinimo ir pagalbos srityse. Naujoji įstatymo redakcija įsigalios 2023 m. liepos 1 d.

Parengta nauja Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa, į kurios temas įtrauktos ir lyčių lygybės bei lytiškumo temos. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija ją patvirtino 2022 m. spalio mėn., o įgyvendinti ji bus pradėta 2023 m. rugsėjo mėn. Atnaujintoje programoje daug dėmesio skiriama lyčių stereotipams, jų įtakai nuostatų formavimuisi ir tokių nuostatų sukeliams

⁵⁶ <https://www.lygybe.lt/lt/itraukusis-ugdymas-ar-nuo-2024-uju-tikrai-bus-uzkirstas-kelias-diskriminacijai>.

⁵⁷ <https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/Infografikai-ir-zemelapis.pdf>.

⁵⁸ https://www.lnf.lt/wp-content/uploads/2022/06/neigaliu-su-turiniu_Be-ISBN.pdf.

pasekmėms, be to, kreipiamas dėmesys į sveikų santykių kūrimą. Visgi ekspertų teiktose rekomendacijose dėl programos pažymėta, kad nėra tiksliai apibrėžiama lyčių lygybės sąvoka, paliekant erdvės įvairioms interpretacijoms, trūksta su lyčių lygybe susijusių temų dėstymo sistemiškumo, be to, nėra kalbama apie smurtą lyties pagrindu. Rekomendacijos dėl smurto lyties pagrindu įtraukimo į mokyklų patyčių prevencijų aprašus tebelieka aktualios.

Nors, 2020 m. „Diversity Development Group“ tyrimo duomenimis, mokyklas lankančių romų vaikų skaičius nuo 2015 m. išaugo, atotrūkis tarp romų tautybės asmenų ir Lietuvos gyventojų vidurkio švietimo srityje išlieka didelis. Politinės priemonės turėtų būti nukreiptos į sunkumus, kurie neleidžia romų vaikams tęsti ugdymo vyresnėse klasėse. Nepaisant nevyriausybinių organizacijų siūlymų, specialios romų tautybės mokinių integracijos priemonės nebuvo įtrauktos į Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos rengtą nacionalinę plėtros programą. Priemonių, kurios iš esmės spręstų romų tautybės vaikų dalyvavimą ugdymo procese, nėra ir Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2022–2023 metų veiksmų plane.

Alternatyviają ataskaitą teikia:

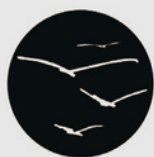
Lietuvos negalios organizacijų forumas (LNF) įsteigtas 2001 m., turint tikslą suvienyti skirtingas negalias turintiems asmenims atstovaujančias organizacijas ir kartu keisti negalios politiką Lietuvoje. LNF atlieka JT neįgalųjų teisių konvencijos (Konvencija), kitų žmogaus teisių dokumentų įgyvendinimo stebėseną, teikia ataskaitas tarptautinėms ir Lietuvos institucijoms, dalyvauja priimant sprendimus dėl negalios politikos formavimo bei įgyvendinimo nacionaliniu ir savivaldos lygmenimis. Organizacija renka informaciją apie žmonių su negalia patiriamus teisių pažeidimus, teikia skundus atsakingoms institucijoms, konstruoja ir tvarko strategines bylas, aktyviai veikia siekdama gerinti žmonių su negalia viešąjį įvaizdį, informuoti ir šviesti visuomenę.

Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas (NSMOT) yra nevyriausybinių skėtinė organizacija, vienijanti 61 nevyriausybinių organizaciją, tarp jų ir didžiausias nacionalines organizacijas, tokias kaip „Maisto bankas“, „Caritas“, Maltos ordino pagalbos tarnyba, Raudonasis Kryžius, SOS vaikų kaimų Lietuvoje draugija, „Gelbėkit vaikus“, Lietuvos samariečiai. NSMOT nariai veikia 50-yje savivaldybių, jų veikla grindžiama darbu su šiomis socialinėmis grupėmis: socialinės rizikos šeimomis, neįgaliaisiais, asmenimis, sergančiais priklausomybės ligomis, nuteistaisiais ir asmenimis, paleistais iš įkalinimo įstaigų, prekybos žmonėmis aukomis, psichikos ligomis sergančiais asmenimis bei kitomis grupėmis, kurios gali susidurti su skurdu ar socialine atskirtimi. Pagrindinės NSMOT veiklos kryptys – advokacija socialinės politikos srityje ir narių stiprinimas.

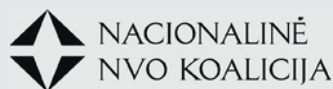

Asociacija Lietuvos žmogaus teisių centras (LŽTC) – daugiau nei 25 m. žmogaus teisių apsaugos ir švietimo srityje dirbanti NVO. Tikslai: 1) Skleisti žinias apie tarptautinėje bendruomenėje pripažįstamus ŽT apsaugos standartus bei ugdyti pagarbą įvairovei; 2) Stiprinti visuomenės gebėjimus kovoti su pažeidžiamų visuomenės grupių diskriminacija; 3) Kelti probleminius ŽT apsaugos klausimus ir teikti jų sprendimo būdus.

PSICHIKOS
SVEIKATOS
PERSPEKTYVOS

VŠĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“ (PSP) veikia Lietuvoje nuo 2020 metų nacionaliniu mastu, vykdo advokacijos, švietimo, gebėjimų stiprinimo veiklas, dalyvauja teikiant teisėkūros ir politikos formavimo pasiūlymus, taip pat veikia vykdam tarptautinius ir vystomojo bendradarbiavimo projektus. PSP dalyvauja ir tarptautinėje advokacijoje būdama Mental Health Europe ir Human Rights in Mental Health – FGIP nare.

Nacionalinė nevyriausybinių organizacijų koalicija (Nacionalinė NVO koalicija), kurios pagrindinis tikslas – skatinti bendradarbiavimą tarp skėtinių NVO asociacijų, vienijančių įvairias viešosios politikos srityje veikiančias NVO, sudaryti palankią aplinką NVO veikti viešojoje politikoje ir stiprinti atstovavimą pilietinei visuomenei bei jos dalyvavimą viešajame gyvenime. Vienija 16 NVO.